

ISSN 2663-9114

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ВІСНИК
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

Випуск 16 (172)

Серія: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Чернігів
2022

**ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ»

Голова редакційної колегії		Chairman of the editorial board	
<i>Носко М. О.</i>	д-р пед. наук, проф., акад. НАПН України	<i>Nosko M. O.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the NAPS of Ukraine (<i>Ukraine</i>)
<i>Вільчковський Е. С.</i>	д-р пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України (<i>Польща</i>)	<i>Vilchkovskiy E. S.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresp. Member of the NAPS of Ukraine (<i>Poland</i>)
<i>Гаркуша С. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Harkusha S. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Горошко Ю. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Horoshko Yu. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Грищенко С. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Hryshchenko S. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Густавсон Н.</i>	д-р філос. наук, проф. (<i>Фінляндія</i>)	<i>Gustavson N.</i>	Doctor of Philosophical Sciences, Professor (<i>Finland</i>)
<i>Давиденко А. А.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Davydenko A. A.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Дорошенко Т. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Doroshenko T. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Жила С. О.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Zhylyla S. O.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Завацька Л. М.</i>	канд. пед. наук, проф.	<i>Zavatska L. M.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Костюченко А. О.</i>	канд. пед. наук	<i>Kostiuchenko A. O.</i>	PhD in Pedagogical Sciences (<i>Ukraine</i>)
<i>Кузьменко Н. М.</i>	д-р пед. наук, доцент	<i>Kuzmenko N. M.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Лазаренко М. Г.</i>	канд. пед. наук, доцент	<i>Lasarenko M. G.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Лонг С.</i>	PhD з пед. наук (<i>Ірландія</i>)	<i>Long S.</i>	PhD in Pedagogical Sciences (<i>Ireland</i>)
<i>Матвійчук Л. А.</i>	канд. пед. наук, доцент	<i>Matviichuk L. A.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Міненко А. О.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Minenok A. O.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Носовець Н. М.</i>	канд. пед. наук, доцент	<i>Nosovets N. M.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Пліско В. І.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Plisko V. I.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Проніков О. К.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Pronikov O. K.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Савченко В. Ф.</i>	канд. пед. наук, проф.	<i>Savchenko V. F.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Стрільець С. І.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Strilets S. I.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Терентьєва Н. О.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Tetentieva N. O.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Тимошко Г. М.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Tymoshko H. M.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Торубара О. М.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Torubara O. M.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Третяк О. С.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Tretiak O. S.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Трояновська М. М.</i>	канд. пед. наук, доцент	<i>Troianovska M. M.</i>	PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor (<i>Ukraine</i>)
<i>Янченко Т. В.</i>	д-р пед. наук, проф.	<i>Yanchenko T. V.</i>	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (<i>Ukraine</i>)

Відповідальний за випуск доктор педагогічних наук, доцент **Жара Г. І.**

Заснований 30 листопада 1998 р.

(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23743-13583 ПР від 06.02.2019 р.)

Адреса редакційної колегії:

14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, тел. (0462) 941 087

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Протокол № 6 від 29.12.2021 року)

Збірник наукових праць «Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка»
затверджений як фахове видання України, в якому публікуються оригінальні теоретичні та експериментальні роботи
в галузі педагогіки (Серія: Педагогічні науки), відповідно до наказу МОН України № 528 від 12 травня 2015 р.

Несен О. О.ORCID 0000-0002-7473-6673
Scopus-Author ID 57202813512

Кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри одноборств, фехтування і силових видів спорту,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) E-mail: helena.nesen@gmail.com

Кривенцова І. В.ORCID 0000-0001-6931-3978
ResearcherID AAU-4737-2020
Scopus-Author ID 57194708555

Кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедрою одноборств, фехтування і силових видів спорту,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) E-mail: kriventsova.ira@ukr.net

Клименченко В. Г.

ORCID 0000-0001-9431-8172

Старший викладач кафедри одноборств, фехтування і силових видів спорту,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) E-mail: lubich310@gmail.com

Огарь Г. О.

ORCID 0000-0002-7039-5365

Старший викладач кафедри одноборств, фехтування і силових видів спорту,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна) E-mail: gena.ogar@gmail.com

СТУПІНЬ АГРЕСИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ В ОДНОБОРСТВАХ, ІГРОВИХ ВИДАХ СПОРТУ ТА НЕСПОРТСМЕНІВ

Мета роботи – визначення типів та ступеня прояву агресивності у здобувачів вищої освіти різної статі, які займаються одноборствами, ігровими видами спорту та не займаються спортом.

Методологія. У дослідженні брали участь 115 студентів, з них: 62 юнака та 53 дівчини віком 16-19 років, які навчаються на факультетах фізичного виховання і спорту та іноземної філології. Серед спортсменів було обрано тільки тих, хто займається спортивними іграми та одноборствами. Спортивна кваліфікація учасників від I розряду до майстрів спорту України. Під час роботи використовувались такі методи дослідження: 1) аналіз наукової та методичної літератури; 2) психологічне тестування (опитувальник Л. Г. Почебут). Опитувальник складається із 40 запитань, на які студентам необхідно відповісти «так» або «ні». Психологічне тестування проводилося у спокійній повсякденній атмосфері у межах навчальних аудиторій університету; 3) педагогічне спостереження; 4) методи статистичної обробки отриманої інформації.

Наукова новизна. Проведено опитування здобувачів вищої освіти щодо ступеня проявів агресивності; наведено дані порівняння отриманих результатів між юнаками й дівчатами, спортсменами та неспортсменами; доповнено дані проявів агресії у спортивних іграх та одноборствах.

Результати. Встановлені найбільш притаманні типи агресивності для студентів, які займаються спортивними іграми, одноборствами та неспортсменів: вербальна агресивність найбільш притаманна юнакам-неспортсменам, фізична агресивність – юнакам, що спеціалізуються у спортивних іграх, предметна агресивність – дівчатам, що обрали для себе спортивні ігри; емоційна агресивність та самоагресія найбільш притаманні дівчатам, що спеціалізуються у одноборствах.

Висновки. Найнижчий загальний рівень агресивності спостерігався у юнаків-одноборців, найвищий рівень – у дівчат, що спеціалізуються у спортивних іграх. До того ж юнаки та дівчата-неспортсмени та дівчата, що спеціалізуються в одноборствах, мають

значно нижчий ступінь прояву фізичної агресії, ніж юнаки та дівчата, що спеціалізуються у спортивних іграх, та юнаки-однборці.

Ключові слова: агресивність, спортсмени, неспортсмени, однборства, спортивні ігри.

Постановка проблеми. На сьогодні Україна знаходиться під впливом політично-економічних реформ і зовнішньої військової агресії. Такий стан сучасного соціально-економічного середовища відображається як на поведінці людей, так і на їх психологічному та фізичному здоров'ї. Молоді хлопці та дівчата суттєво відрізняються за цими критеріями від своїх однолітків, які жили 20-30 років тому.

Важливу роль у формуванні світогляду та поведінки молоді відіграють соціальні умови, родина й освіта. Агресивну поведінку молодих людей можна зустріти доволі часто: просто на вулиці, у родині, при спілкуванні з однолітками, а також на спортивних майданчиках. Реалії сьогодення змушують педагогів, психологів, соціологів, юристів приділяти більше уваги проблемам агресії у суспільстві, шукати шляхи її корекції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення агресивності юнаків студентського віку Х. Лапій, Л. Марковець називають актуальним напрямом досліджень, оскільки покоління цього віку є найбільш динамічною часткою суспільства [3]. С. Єніколов, Л. Єрофєєва та ін. зазначають, що агресивні дії у юнацькому віці можуть виступати засобом досягнення мети, задоволення потреби у самореалізації і самоствердженні, способом розрядки [10].

Як вказує Ю. Орлов, емоційний тиск, який відчувають на собі підлітки та юнаки з боку дорослих людей, та одночасна відсутність адекватних каналів для їх самореалізації викликають агресивні установки та формують у юнаків запальність, дратливість, невміння стримуватися [8].

Проблема агресивної поведінки молоді вивчена недостатньо добре. Багато досліджень на тему агресивності спортсменів провів М. Хорошуха [14-17]. У своїх роботах він описав результати багаторічних досліджень, які вказують на факт специфічності впливу тренувальних навантажень різної спрямованості на прояв девіантної поведінки юних спортсменів. Дослідивши групу юних спортсменок і порівнявши результати досліджень з результатами їх однолітків-хлопців, автор зробив висновок, що високий рівень агресивності виявляється у представників швидко-силових видів спорту; низький рівень агресивності – у спортсменів, що розвивають витривалість; середній рівень – у юнаків та дівчат, що не займаються спортом. Найвищий рівень агресивності, зафіксований автором, був встановлений у боксерів і борців, а найнижчий – у плавців.

Порівнявши ступінь агресивності представників східних та західних однборств, М. Хорошуха [14] дійшов висновку, що східне однборство не несе агресії і може ефективно впливати на формування особистісних духовних якостей. У західному однборстві, на думку автора, потрібна спортивна злість та прояв сильних емоцій. Як наслідок – спортсмени-однборці, набуваючи сміливості, цілеспрямованості та волі до перемоги, втрачають добросердність та терпимість.

Аналіз основних видів агресії серед студентів закладів вищої освіти фізкультурно-спортивного профілю виявив високий рівень агресивності у спортсменів, де існує жорсткий контакт. Встановлено, що у чоловіків вище індекс агресивності, а у жінок – ворожості [1].

На думку О. Дроздова, М. Скока, розвиток агресивності у юних спортсменів вимагає корекції тренувального процесу засобами виховної роботи [2].

О. Баклицька [1] і В. Томілов [12] стверджують, що агресивність має тісний прямий зв'язок з рівнем спортивних досягнень, але зворотній – з індексом ворожості. О. Мойсеєва [4] вважає, що дуже складно виявити соціальні причини, які викликають агресію. Невивченим також залишається питання корекції агресивної поведінки і створення умов для її нейтралізації.

Вивчаючи феномен агресії серед спортсменів, які займаються спортивними іграми, О. Несен, Є. Харченко [6] вказують, що в умовах напруженої ігрової діяльності прояв агресивної поведінки спортсменів, у рамках чинних правил змагань, є необхідним для досягнення певної переваги над суперником та ефективного виконання ігрових дій, однак, не кожен гравець може стримувати свою агресію у дозволених межах, що призводить до небажаних наслідків для команди. О. Несен, Н. Зелененко [7] у своїх спостереженнях відмічають різницю між рівнем агресивності юнаків та дівчат, що спеціалізуються у спортивних іграх.

Треба пам'ятати, що спорт – це перш за все змагання, прагнення досягти найвищого результату, і часто під час вирішення поставленої мети тренери та самі спортсмени не звертають увагу на власний психологічний стан, що може негативно відобразитися як на здоров'ї спортсменів, так і на результатах змагальної діяльності.

На думку багатьох фахівців [9, 10, 11, 13] агресивні дії можуть виступати як засобом досягнення значущої мети, так і способом психологічної розрядки, переключення з одного виду діяльності на інший, самореалізації та самоствердження.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилося відповідно до теми плану науково-дослідної роботи кафедри одноборств, фехтування і силових видів спорту Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Оздоровчі технології фізичного виховання та вдосконалення спортивного тренування в одноборствах і силових видах спорту» на 2020-2025 рр. (№ 0120U104252).

Мета дослідження – визначити типи та ступінь прояву агресивності у здобувачів вищої освіти 16-19 років різної статі, які займаються спортивними іграми та одоборствами, а також тих, хто не займається спортом.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову та методичну літературу з питань особливостей прояву агресивності у юнаків і дівчат студентського віку.

2. Визначити типи і ступінь можливого прояву агресивності у здобувачів вищої освіти, які навчаються на факультеті фізичного виховання і спорту та займаються спортивними іграми і одноборствами, а також навчаються на факультеті іноземної філології і не займаються спортом.

Методи й організація дослідження. У дослідженні брали участь 115 студентів, із них: 62 юнака та 53 дівчини віком 16-19 років. Кваліфікація тих, хто займається спортивними іграми та одноборствами, від I розряду до майстрів спорту України. Всі учасники дослідження були ознайомлені з метою та процедурою проведення дослідження і надали згоду для участі.

Під час роботи використовувались такі методи дослідження: 1) аналіз наукової та методичної літератури був спрямований на визначення актуальності вирішення обраної проблеми; 2) психологічне тестування проводилося з метою встановлення типів та ступенів прояву агресії у спортсменів (опитувальник Л. Г. Почебут). Опитувальник складається із 40 запитань, на які студентам необхідно відповісти «так» або «ні». Психологічне тестування проводилося у спокійній повсякденній атмосфері у межах навчальних аудиторій університету; 3) педагогічне спостереження; 4) методи статистичної обробки отриманої інформації застосовувались для аналізу отриманих даних та порівняння отриманих результатів між юнаками та дівчатами, спортсменами та не спортсменами, а саме [5]: обробку кількісних показників проводили за t-критерієм Стьюдента, при цьому визначали середнє арифметичне (\bar{X}), його стандартне відхилення (σ), похибку середнього арифметичного ($\pm m$), число ступенів свободи (f), рівень значущості (p). Відмінність вважалася вірогідною при рівні значущості $p < 0,05$.

Виклад основного матеріалу із обґрунтуванням отриманих результатів. Вивчаючи типи та ступінь агресивності студентів, що спеціалізуються у спортивних іграх, встановлено, що у 18,6% респондентів чоловічої статі спостерігався низький ступінь агресивності, у 79,1% середній ступінь агресивності та у одного респондента – високий ступінь агресивності (рис. 1). Аналізуючи агресивність дівчат, які спеціалізуються у спортивних іграх, було визначено, що 10,0% респонденток мали низький ступінь прояву агресивності, 79,3% спортсменок – середній ступінь та 3 спортсменки (10,03%) – високий ступінь прояву агресивності.

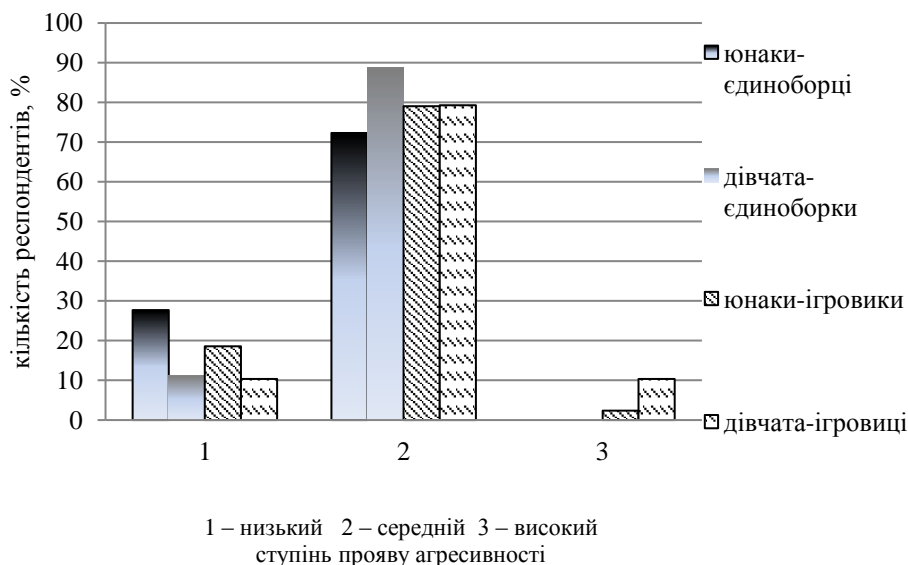

Рис. 1. Ступінь агресивності спортсменів різної спеціалізації

Порівнюючи загальний ступінь агресивності між дівчатами та юнаками, що спеціалізуються у спортивних іграх, встановлено відсутність достовірності у відмінностях ($p > 0,05$) (табл. 1).

Таблиця 1

Тип та ступінь прояву агресивності у спортсменів різних спеціалізацій

Статистичні показники	Тип та ступінь агресивності ($\bar{X} \pm m$)					Загальний бал агресивності
	ВА	ФА	ПА	ЕА	СА	
Спортсмени, які займаються спортивними іграми						
Чоловіки (n=43)	3,58±0,22*	3,65±0,26	2,51±0,21	2,02±0,17**	2,88±0,27	14,65±0,72*
Жінки (n=29)	4,10±0,32	2,89±0,42**	3,58±0,28	2,62±0,28	3,72±0,34	16,93±1,12
T	1,30	1,51	3,01	1,79	1,91	1,70
p	>0,05	>0,05	<0,001	>0,05	>0,05	>0,05
Спортсмени, які займаються спортивними єдиноборствами						
Чоловіки (n=11)	2,27±0,35*	3,27±0,65	2,45±0,55	1,18±0,28**	2,00±0,40	11,18±0,87*
Жінки (n=9)	3,11±0,54	1,11±0,37**	3,33±0,53	3,00±0,35	4,56±0,73	15,11±1,23
T	1,30	2,89	1,15	4,05	3,07	2,61
p	>0,05	<0,001	>0,05	<0,001	<0,001	<0,05

Примітка: * – наявність достовірності відмінностей між результатами спортсменів (спортивні ігри та єдиноборства), при $p \leq 0,05$

** – наявність достовірності відмінностей між результатами спортсменів (спортивні ігри та єдиноборства), при $p \leq 0,01$

Однак, аналізуючи більш детально різницю прояву різних типів агресивності у спортсменів різної статі, які займаються спортивними іграми, встановлено, що у жінок статистично більш виражена предметна агресія ($p < 0,001$), ніж у чоловіків, на відміну від ступеня прояву вербальної, фізичної, емоційної агресії та самоагресії, де статистичної достовірності між результатами юнаків та дівчат 16–19 років встановлено не було ($p > 0,05$).

Аналізуючи дані спортсменів, які займаються єдиноборствами, встановлено що 27,7 % з опитаних юнаків мали низький ступінь агресивності та ще 72,3 % – середній. 88,9 % дівчат, які займаються спортивними єдиноборствами, мали середній ступінь прояву агресивності та ще 11,1 % – низький (рис. 1).

Слід зазначити, що високого ступеня агресивності не було встановлено у жодній спортсменки або спортсмена, що займаються єдиноборствами. Загальна агресивність у дівчат, які займаються єдиноборствами, статистично більш виражена, ніж у хлопців (табл. 1).

Така різниця спостерігається й в окремих типах агресивності дівчат та хлопців: юнаки мають більш виражену фізичну агресію, у той час як дівчата більш виражену емоційну та самоагресію.

Аналізуючи отримані дані студентів, які впродовж життя не займалися спортом (окрім фізичної культури у школі), видно, що як у дівчат, так і у юнаків відсутній високий ступінь агресивності (рис. 2).

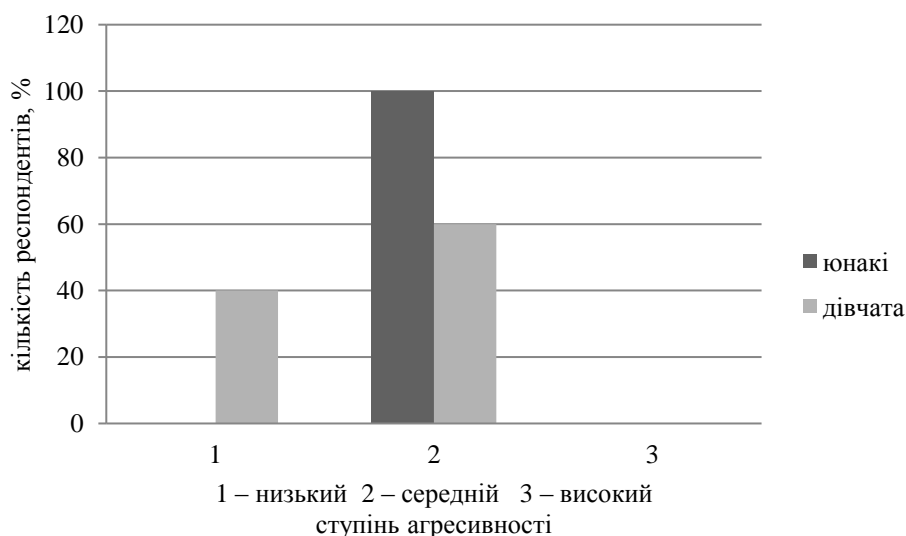

Рис. 2. Ступінь агресивності здобувачів вищої освіти, які не займалися спортом

Однак, порівнюючи між собою загальний ступінь агресивності дівчат та юнаків, які навчаються за гуманітарною спеціальністю, видно, що хлопці мають більш виражену агресивність, ніж дівчата, проте результати як юнаків, так і дівчат знаходяться у межах середнього ступеня вираженості (табл. 2).

Таблиця 2

**Тип та ступінь прояву агресивності у здобувачів вищої освіти,
які не займалися спортом, бали**

Статистичні показники	Тип та ступінь агресивності ($\bar{X} \pm m$)					Загальний бал агресивності
	ВА	ФА	ПА	ЕА	СА	
Чоловіки (n=8)	5,25±0,07	1,25±0,19	3,25±0,40	2,25±0,15	4,125±0,26	16,12±0,47
Жінки (n=15)	2,60±0,15	1,27±0,11	2,67±0,14	2,13±0,13	3,73±0,25	12,40±1,24
T	5,62	0,03	0,80	0,22	0,55	2,85
p	< 0,001	>0,05	>0,05	>0,05	>0,05	< 0,05

Необхідно також зауважити, що отримана достовірність у відмінностях загальної агресивності більшою мірою впливала із різниці у вербальній агресії, оскільки хлопці мали високий ступінь прояву саме цього типу. Між іншими типами агресивності достовірності у відмінностях між дівчатами та юнаками 16-19 років, які навчаються на гуманітарній спеціальності, встановлено не було.

Аналізуючи вираженість різних типів агресивності студентів у відповідності до їх спеціалізацій, видно, що дівчата, які займаються ігровими видами спорту, мають найвищий бал загальної та предметної агресивності у порівнянні із іншими учасниками дослідження (рис. 3). Юнаки, які спеціалізуються у спортивних іграх, мають найвищі бали фізичної агресивності.

Найменш виражена загальна агресивність спостерігалася у юнаків, які займаються одноборствами, так само, як і найнижчий рівень вербальної, предметної, емоційної агресії та самоагресії. У дівчат, які займаються одноборствами, встановлені найнижчі бали фізичної агресивності та найвищі – емоційної та самоагресії. У хлопців, які не займаються спортом, спостерігався найвищий рівень вербальної агресивності, у порівнянні із іншими учасниками нашого дослідження.

Розглядаючи рівень вираженості загальної агресивності студентів залежно від статі, видно, що серед юнаків більш агресивними є ті, хто не займається спортом, а найменш агресивними – ті хто займається спортивними одноборствами. Серед дівчат найвищий бал агресивності був зафіксований у спортсменок, які займаються ігровими видами спорту, найнижчий – у дівчат, що не займалися спортом.

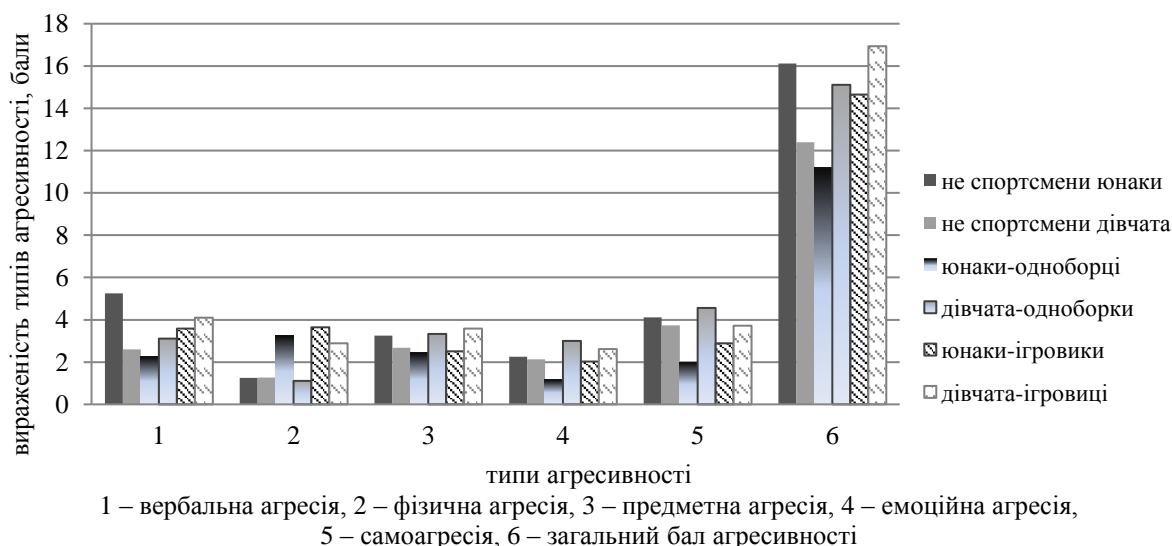

Рис. 3. Вираженість різних типів агресивності студентів, які займаються спортивними іграми та одноборствами, а також неспортсменів

Аналізуючи типи агресивності та їх вираженість, видно, що вербальна агресивність найбільш притаманна юнакам-неспортсменам, фізична агресивність – юнакам, що спеціалізуються у спортивних іграх, предметна агресивність – дівчатам, що обрали для себе спортивні ігри, емоційна агресивність та самоагресія найбільш притаманна дівчатам, що спеціалізуються в одноборствах.

Розглядаючи отримані дані нашого дослідження, ми можемо підтвердити вже наявну інформацію про різну форму прояву агресії у жінок та чоловіків, про що вказували раніше в своїх роботах ми [7] та інші автори [3, 10] та про різний рівень агресивності спортсменів різної спортивної спеціалізації [9, 13, 14, 16].

Наші результати підтверджують результати досліджень Х. Лапій та Л. Марковець [3], які вказують на те, що студентам гуманітарних спеціальностей більш притаманна вербальна агресивність, а рівень фізичної є досить низьким.

М. Хорошуха, О. Приймаков [14], М. Хорошуха [15, 16, 17] у своїх роботах вказували на існування певного зв'язку агресивності спортсменів з їх спортивною спеціалізацією; отримані нами дані підтверджують це та розширюють і доповнюють інформацію авторів, оскільки у нашому дослідженні вивчена агресивність спортсменів інших спортивних спеціалізацій.

Інформація про те, що вираженість фізичної агресивності вище у юнаків, ніж у жінок, а самоагресія більш притаманна дівчатам, ніж чоловікам, що вказано у нашому дослідженні, перекликається із результатами роботи О. Баклицької [1], яка вказує на досить високі показники почуття провини у студенток та їх неадекватну самооцінку, що є проявами самоагресії. Автор також наголошує на необхідності корекції цих станів, оскільки вони у майбутньому матимуть негативний вплив і на професійну діяльність студентів.

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі **висновки**:

1. Питання вивчення та корекції агресивності молоді на сьогоднішній день залишається актуальним та до кінця не вирішеним.

2. Найнижчий загальний рівень агресивності спостерігався у юнаків, які займаються односторонніми, найвищий рівень – у дівчат, що спеціалізуються у спортивних іграх. До того ж юнаки та дівчата-неспортсмени та дівчата, що спеціалізуються в односторонніх, мають значно нижчий ступінь прояву фізичної агресії, ніж юнаки та дівчата, що спеціалізуються у спортивних іграх та юнаки-односторонці.

Перспективи подальших досліджень ми розглядаємо у розробці методики застосування заспокійливих дихальних вправ для регуляції агресивної поведінки спортсменів студентського віку, які займаються односторонніми, під час тренувальних занять і спортивних змагань. Планується простежити її вплив і здатність корегування агресивних дій під час їх активного прояву.

References

1. Баклицька О. П. Дослідження проблеми агресивності у студентів вищих навчальних закладів фізкультурно-спортивного профілю. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, 2018. №3(1). С. 12–17.
Baklytska, O. P. (2018). Doslidzhennia problemy ahresyvnosti u studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv fizkulturno-sportyvnoho profilu. [Research of the problem of aggression in students of higher educational institutions of physical culture and sports profile]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*, 3(1), 12–17.
2. Дроздов О. Ю, Скок М. А. Проблеми агресивної поведінки особистості: навч. посіб. Чернівці: ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2000. 225 с.
Drozdov, O. Yu & Skok, M. A. (2000). Problemy ahresyvnoi povedinky osobystosti [Problems of aggressive personality behavior]: navch. posibnyk. Chernihiv: ChDPU im. T. H. Shevchenka, 225.
3. Лапій Х. О, Марковець Л. М. Основні форми агресивності і особистісні особливості студентів: динаміка взаємодії. *Проблеми сучасної психології*. 2009. 6. С. 379–387.
Lapii, Kh. O Markovets, L. M. (2009). Osnovni formy ahresyvnosti i osobystisni osoblyvosti studentiv: dynamika vzaiemodii [The main forms of aggression and personal characteristics of students: the dynamics of interaction]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 6, 379–387.
4. Мойсеєва О. Є. Психологічний аналіз проблеми агресії. *Проблеми сучасної психології*. 2010. №7. С. 444–454.
Moiseieva, O. Ie. (2010). Psykholohichnyi analiz problemy ahresii. [Psychological analysis of the problem of aggression]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 7, 444–454.
5. Начинская С. В. Спортивная метрология: уч. для студ. учреждений высшего проф. образования. Москва: Академия, 2012. 240 с.
Nachynskaia, S. V. (2012). Sportyvnaia metrolohiya [Sports metrology]: uch. dlia stud. uchrezhd. vyssheho prof. obrazovaniya. Moskva: Akademyia, 240.
6. Несен О. О., Харченко Є. С. Вплив агресивності баскетболістів на ефективність їх ігрових показників. *Фізична культура, спорт та здоров'я. Зб. тез XVII Міжнародної науково-практичної конференції*, 2017, грудень 7-8, Харків. Харків: ХДАФК, 2017. С. 202–205.
Nesen, O. O. & Kharchenko, Ye. S. (2017). Vplyv ahresyvnosti basketbolistiv na efektyvnist yikh ihrovyykh pokaznykiv. [The influence of aggression of basketball players' on the effectiveness of their game performance]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia: Zb. tez XVII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 2017 hrudyn 7-8, Harkiv. Harkiv: HDAFK, 202–205.
7. Несен О. О., Зелененко Н. О. Гендерні особливості агресивності спортсменів-ігровиків. *Спортивні ігри*. 2019. №1(11). С. 24-31 DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2543548>

- Nesen, O. O. & Zelenenko, N. O. (2019). Henderni osoblyvosti ahresyvnosti sportsmeniv-ihrovkyiv. [Gender features of aggressiveness of sportsmen who specialize in team game sports activities]. *Sportyvni hry*. 1(11), 24–31.
8. Орлов Ю. М. Обида. Вина. Москва: Сайдинг, 2002. 96 с.
Orlov, Yu. M. (2002). Obyda. Vyna [Insult. Fault]. Moskva. 96.
9. Партаc И. Г., Партаc В. О. Анализ личностных качеств спортсменов, занимающихся разными видами спорта. *Педагогика, психология та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2005. №10. С. 227–230.
Partas, Y. H & Partas, V. O. (2005). Analiz lychnostnykh kachestv sportsmenov, zanymaiushchykhsia raznyumu vydamy sporta. [Analysis of the personal qualities of athletes involved in different sports]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*. 10. 227–230.
10. Ениколопов С., Ерофеева Л., Соковня И. Профилактика агрессивных и террористических проявлений у подростков: метод. пособие. Москва: Просвещение, 2005. 156 с.
Еныколов, С., Ерофеева, Л. & Соковня, Y. (2005). Profylaktyka ahressyvnykh y terrorystycheskykh proiavleniy u podrostkov [Prevention of aggressive and terrorist manifestations in adolescents]: metod. posobyе. Moskva : Prosveshchenye.
11. Сигал Н. С., Штих В. А., Александров Ю. В. Агресія в спортивній діяльності. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2014. №3(41). С. 86-89. URL: <https://doi.org/10.15391/snsv.2014-3.017>
Syhal, N. S., Shtykh, V. A. & Aleksandrov, Yu. V. (2014). Ahresiia v sportyvniy diialnosti [Aggression in sports]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk – Slobozhansky scientific and sports bulletin*. 3(41). 86–89.
12. Томилов В. Н. Агрессивность в спорте: социально-биологический аспект. *Теория и практика физкультуры*. 1990. №10. С. 39–42.
Tomylov, V. N. (1990). Ahressyvnost v sporte: sotsyalno-byolohycheskyi aspect [Aggressiveness in Sports: Socio-Biological Aspect]. *Teoryia y praktyka fizkultury. – Theory and practice of physical education*. 10. 39–42.
13. Фотуйма О. Индекс агрессивности спортсменов разных специализаций. *Молода спортивна наука України*. 2003. №2(3). С. 25–28.
Fotuima, O. (2003). Indeks ahresyvnosti sportsmeniv riznykh spetsializatsii. [Index of aggressiveness of athletes of different specializations]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy. – Young sports science of Ukraine* 2(3). 25–28.
14. Хорошуха М. Ф., Приймаков О. О. Вплив занять різними видами єдиноборств на формування агресивності юних спортсменів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. №5. С. 357–362.
Khoroshukha, M. F. & Pryimakov, O. O. (2010). Vplyv zaniat riznyumu vydamy yedynoborstv na formuvannia ahresyvnosti yunykh sportsmeniv. [The influence of different types of martial arts on the formation of aggression of young athletes]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 3(5). 357–362.
15. Хорошуха М. Ф. Вивчення взаємозв'язку між девіантною поведінкою та спрямованістю тренувального процесу юних спортсменів (із результатів ретроспективних спостережень автора). *Педагогика, психология та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2012. №3. С. 128–131.
Khoroshukha, M. F. (2012). Vyvchennia vzaïmozv'язku mizh deviantnoiu povedinkoiu ta spriamovanistiu trenuvalnoho protsesu yunykh sportsmeniv (iz rezultativ retrospektyvnykh sposterezhen avtora). [Study of the relationship between deviant behavior and the direction of the training process of young athletes (from the results of retrospective observations of the author)]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. 3. 128–131.
16. Хорошуха М. Ф. До природи агресивності юних спортсменів 13-16 років, які спеціалізуються у різних видах спорту через призму досліджень цього феномену у їх однолітків-спортсменок (повідомлення четверте). *Педагогика, психология та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. №10. С. 96–99.
Khoroshukha, M. F. (2011). Do pryrody ahresyvnosti yunykh sportsmeniv 13-16 rokov, yaki spetsializuiutsia u riznykh vydakh sportu cherez pryzmu doslidzhen toho fenomenu u yikh odnolitkiv–sportsmenok (povidomlennia chetverte). [To the nature of aggression of young athletes aged 13-16, who specialize in various sports through the prism of research on this phenomenon in their peers-athletes (fourth report)]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*. 10. 96–99.
17. Хорошуха М.Ф. Особливості впливу тренувальних навантажень різної спрямованості на формування агресивності юних спортсменів. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2007. №12. С. 324–331.
Khoroshukha, M. F. (2007). Osoblyvosti vplyvu trenuvalnykh navantazhen riznoi spriamovanosti na formuvannia ahresyvnosti yunykh sportsmeniv. [Features of the influence of training loads of different orientation on the formation of aggression of young athletes]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk*. 2. 324–331.

Nesen O.

ORCID 0000-0002-7473-6673
Scopus-Author ID 57202813512

PhD in Physical Education and Sports,
Associate Professor of the Department of Martial Arts, Fencing and Endurance Sports,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: helena.nesen@gmail.com

Kryventsova I.

ORCID 0000-0001-6931-3978
Researcher ID AAU-4737-2020
Scopus-Author ID 57194708555

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Martial Arts, Fencing and Endurance Sports,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: kriventsova.ira@ukr.net

Klymenchenko V.

ORCID 0000-0001-9431-8172

Senior teacher of the Department of Martial Arts, Fencing and Endurance Sports,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: lubich310@gmail.com

Ogar G.

ORCID 0000-0002-7039-5365

senior teacher of the Department of Martial Arts, Fencing and Endurance Sports,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) E-mail: gena.ogar@gmail.com

THE DEGREE OF AGGRESSIVENESS OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION WHO SPECIALIZE IN MARTIAL ARTS, SPORTS GAMES AND NON-ATHLETES

The purpose of the article – the determination of types and degree of manifestation of aggression in applicants of higher education of different genders who are engaged in martial arts, playing sports and not engaged in sports.

Methodology. The study involved 115 students, including 62 boys and 53 girls aged 16-19, who was studying at the faculties of physical education and sports and foreign philology. Among the athletes, only those who play sports and martial arts were selected. The participants had sports qualification from the I category to masters of sports of Ukraine. The research methods were used: 1) analysis of scientific and methodological literature; 2) psychological testing (questionnaire LG Pochebut). The questionnaire consists of 40 questions. The students need to answer «yes» or «no». Psychological testing was conducted in usual ambiance in the university classrooms; 3) pedagogical observation; 4) methods of mathematical statistics.

Scientific novelty. A survey was conducted to establish manifestations of aggressiveness; the data of comparison of the obtained results between boys and girls, athletes and non-athletes are given; the data of manifestations of aggression in sports games and martial arts are supplemented.

Results. The most common types of aggression for students involved in sports games, martial arts and non-athletes: verbal aggression is most common for young non-athletes, physical aggression – for young men specializing in sports games, subject aggression – for girls who have chosen sports games; emotional aggression and self-aggression are most characteristic of girls who specialize in martial arts.

Conclusions. It was found that among young men the highest score of general aggression is observed in non-athletes, and the lowest – in martial arts athletes. Among girls, the highest score of general aggression was recorded in athletes who specialize in sports games, the lowest – in girls who have not been involved in sports. Analyzing the types of aggression and their severity, we see that the most characteristic: verbal aggression to boys not athletes, physical aggression – to boys specializing in sports games, object aggression – to girls who have chosen sports games, emotional aggression and self-aggression are most characteristic of girls, specialize in martial arts.

Keywords: aggression, athletes, non-athletes, martial arts, sports games.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2021 р.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент Г. І. Жара